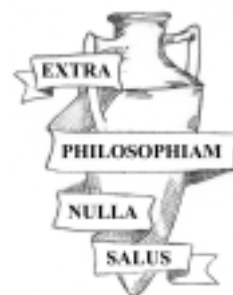

No:
21

AGON
POHJOINEN FILOSOFIYHDISTYS RY
NORDLIGA FILOSOFISÄLLSKAPET RF
NORTHERN PHILOSOPHERS

1/2009
8. VSK.
16.3.2009

KEVÄÄN JÄLKIÄ YMPÄRILLÄMME

A
G
O
N

Päätoimittaja
Niilo Nikkonen
Toimituksen osoite:
Kittiläntie 4690
97310 PATOKOSKI

AGON 21 toimituskunta:
Niilo Nikkonen
Sam Krause
Rainer Salosensaari
Taitto:
Niilo Nikkonen
Kuvat:
NN-arkisto, ellei toisin mainita
Kirjankannet kustantajilta

AGON numero 21
8. vuosikerta
Ilmestyy neljä kertaa vuodessa.
Kustantaja:
AGON Pohjoinen filosofi-
yhdistys ry.

Paino:
Lapin yliopistopaino
ROVANIEMI

AGON Pohjoinen filosofiyhdistys
Lapin yliopisto
PL 122
ROVANIEMI
Puheenjohtaja:
Sam Krause
skrause@ulapland.fi
Sihteeri/Rahastonhoitaja:
Rainer Salosensaari
rainer.salosensaari@ulapland.fi

AGON on saanut alkunsa
vuonna 2001 Lapin yliopistossa
filosofiaa opiskelleiden viisauden
rakastajien yhteenliittymänä.
AGONin tarkoitus on edistää
filosofian harrastusta pohjoisessa
ja saada filosofia tutkintoaineeksi
Lapin yliopistossa.

JÄSENMAKSUT 2009
Jäsenmaksu 15,- euroa
Opiskelijat, työttömät ja muut
vähävaraiset 10,- euroa
Kannatusjäsenyys 15,- euroa
Postitusmaksu 5,- euroa
Vuosikerta yhteisöille 30,- euroa

AGON Pohjoinen filosofiyhdistys
Pohjolan Osuuspankki (POP)
564050-23533
Ulkomailta maksettaessa:
F10756405020003533

Jäsenhakemuksen voi jättää pu-
heenjohtajalle sähköpostilla.
agon@ulapland.fi

Osoitteenmuutokset jäsenrekiste-
rin pitäjälle.

<http://www.ulapland.fi/agon>
<http://www.filosofiaperennis.org>
<http://www.filosofianopiskelijat.org>

PUHEENJOHTAJALTA

Sam Krause

AJAN MERKKEJÄ

Historia pääsi taas yllättämään: moni asia näyttää nyt kovin erilaiselta kuin edellistä kolumnia kirjoittaessani. Entiset itsestäänselvyydet ovat menettäneet uskottavuuttaan. Aika näyttää, onko samalla nousukauteen liittynyt eettinen turtumus haihtumassa. Aletaanko ihmisenäkökulma asettaa järjestelmänäkökulman edelle tai ainakin sen rinnalle?

Otetaanpa esimerkiksi horjumaton usko osaamiseen ja johtamiseen. Koulutusjärjestelmän eri tasoilla on kuumeisesti valmistettu yhtäältä niinsanottuja osaajia ja toisaalta heitä kaitsemaan johtajia ja hallinnoijia. Taikasanaja ovat olleet muutos ja kilpailukyky. On hiljaisesti hyväksytty, että se, mikä vahvistaa noita kahta maagista asiaa, voi osittain ohittaa työntekijän ja kuluttajan oikeudet. (Sain tuta tällaista Zeitgeistia äskettäin matkapuhelinoperaattorin taholta.) On saatu myös vahvoja viitteitä siitä, että it-yritys on voinut kiristää lainsäätäjältä haluamiaan säädöksiä. Tietysti kilpailukyyn nimissä.

Jos edessä on todella murrosaika, saattaa käydä ilmi että "osaajat" eivät oikeasti pärjääkään, koska eivät pysty näkemään metsää puilta. Tarvitaan kasvatusta laaja-alaiseen sivistykseen. Valitettavasti yliopistot ovat laajalti luopumassa mahdollisuudestaan antaa sellaista opetusta – ja minkä yliopiston johto enää muistaa puheissaan tieteellistä, taiteellista ja filosofista sivistystä? Hyvä akateeminen tutkija alkaa olla sellainen, joka ei pohdi itsenäisesti tutkimustyönsä päämääriä vaan sopeutuu kulloinkin tarjoutuvaan projektiryhmään. Odotuksiin mukautumalla luodaan tie-teellinen ura. On selvää, että nimenomaan filosofian alalla tällainen tekee hallaa.

Mikä avuksi, jos koulutusjärjestelmästä ei ole kansansivistäjäksi? Jäljellä on vielä vapaa yhdistystoiminta. AGONin kaltaiset yhdistykset voivat osaltaan antaa virkistystä järjestelmien turhauttamille. Niillä ei kuitenkaan ole voimavaroja systemaattiseen kulttuurin kehittämiseen, vaan se on edelleenkin julkisen vallan tehtävä. Kuten vanha Hegel totesi: korkein, minkä valtio voi saavuttaa, on taiteen ja tieteen kehittäminen tasolle, joka vastaa kansan henkeä. Hän näki loppujen lopuksi machiavellistisen mahtivaltion alistaiseena sivistysvaltiolle ja asetti siten kansallisen kilpailukyyn oikealle paikalleen.

Hovinarri saa paikan

Suomi elää tosi-tv elämää. Pintapoliitikot elävät lööpeissä, kansalaiset pyrkivät tuskan vimmallalla televisioon nolaamaan itsensä ja häpäisemään sukulaisensa ja tuttavansa. Ministeri ei ole mitään, ellei ole mediassa esillä. Erilaisia median järjestämiä kyselyitä ja 'äänestyksiä' seurataan kuin druidin lukemia siansuolia. Media on muuttunut meedioksi.

Valtakunnan omatunto olisi filosofin vakanssi, jos vain löytyisi sellainen Sokrateen kaltainen henkilö, joka uskaltaa kysyä ja vaatia vastauksia. Tehtävää olisi kaikilla yhteiskunnan alueilla. Narrin paikkoja tyrkyttäytyy täyttämään monenlaista yrittäjää. Yleensä kaikki ovat mielitelijöitä ja sovinnaisesti hauskoja - ehkä jopa pikkutuhmia. Yhteistä näille narreille on typeruus. Sen sijaan oikea hovinarri on älykäs, pirullinen ja armoton, mutta sellaiselta katkaistaan suomalaisessa demokratiassa kaula. Demokratiassa, jota juokuttaa muutaman lööp-ilehden 'äänestäjien' paheksunta.

Pienet sammakot ovat lystikkäitä laulussa, mutta todellisuudessa on toisin. Panee pohtimaan sammakkoretoriikan tarkoituksia, niiden taustalla olevaa valtapeliä. Poliitikkaan pitäisi palauttaa politiikka ihan yleisen edun nimissä. Väitetään, että politiikassa pitää olla väriä, jotta ihmiset viitisivät äänestää, mutta päin vastainen on tulos tanssijoiden ja sammakkoprinsien teoilla.

Keväthangilla on saatu loistavia ahaa-elämyksiä, kertakaikkisia demokratian helmiä. Todellisuuden sarastaessa on pyörretty puheita ja tekoja, kuin surkeassa krapulassa. Valta on päihde, kuin viina ja sopii vain viisasten nautittavaksi. Suomessa valta on kauhistuttava kiistakapula, kun se on väärällä henkilöllä - kuten väärää sukupuolta olevalla presidentillä. Valta pitää riisua presidentiltä, sillä nainen pitää aina riisua. Mihin tämä riisuttu valta sitten halutaan? No tietysti pääministerille, joka on mies - naiskiintiöhän on jo siinä pestissä täytetty. Kukaan ei ole tippaakaan huolissaan vallan keskittymisestä pääministerille, vaikka valtaoikeuksia on kohta samassa mitassa kuin Kekkosella - mutta pääministerihän onkin mies.

Hiihtäkäämme hangilla ja miettikäämme itse tykönämme, mitä tekisimme, jos olisimme diktaattori.

P.S. Netistä löytyy myös Chaplinin loistavia elokuvia pahan päivän varalle.

KERÄÄ SUORITUSMERKINTÖJÄ

AGONiin kirjoittaminen voi hyödyttää myös opintojasi. Voit muokata erilaisia seminaaritekstejäsi artikkelimuotoon. Voit kirjoittaa kirja-arvosteluja/-esittelyjä ym. filosofiaan liittyvää. Voit saada suoritusmerkintöjä opintokirjaasi (sovittava erikseen opettajan kanssa).

Keskustelutilaisuudetkin hyödyttävät opintojasi. Alustuspuheenvuoro voi oikeuttaa suoritusmerkintään oppiaineesta riippuen. Esseen kirjoittaminen alustusaiheesta voi oikeuttaa suoritusmerkintään. (sovittava erikseen opettajan kanssa).

AJANKOHTAISTA AGON palkitsee

Lukuvuoden 2008 - 2009 parhaan filosofian proseminaariryön

Kirjoitus julkaistaan syksyn numerossa.
AGONin kirjoitukset merkitään myös kotimaiseen
ARTO artikkelitietokantaan.

Augustinus kysyy Tunnusten 11. kirjassa: “Mitä on siis aika? Minä luulen sen tietäväni, jos ei kukaan sitä minulta kysy. Mutta jos joku sitä kysyy ja tahtoisin sen selittää hänelle, minä en sitä tiedä.”

Olisi houkuttelevaa todeta presentistien tapaan, että ainoa mikä on, on nykyhetki, sillä mennyt on historiaa, sitä ei voi enää tavoittaa, ja tulevaisuutta emme vielä tiedä. Toisaalta myös nykyhetki on katoavaista, juuri äsken koettu nykyhetki on jo mennyt, enkä sitä voi enää mitenkään palauttaa. Nykyhetkessä ei näytä olevan mitään sellaista, johon voisi pysyvästi tarttua.

Jos ylipäätään nykyhetki olisi ainut mitä minulla oikeutetusti voidaan sanoa olevan, miksi sitten muistan tavattoman selkeästi erilaisia tapahtumia jopa vuosikymmenten takaa. Miksi koen joidenkin asioiden olevan kuin tänään tapahtuneita, vaikka jos kaivan muistiani, minun täytyy myöntää niiden tapahtuneen yli 40 vuotta sitten. Minulla on tunne, että elämäni suunta luotiin satunnaisissa episodeissa kauan sitten, tapahtumissa, joista olen vasta vanhemmiten tullut tietoiseksi, vaikka kuvat tapahtumista ovat kaiken aikaa piileneet muistin kätköissä. Tapahtumat ovat olleet muistissa kaiken aikaa, mutta vasta viime vuosina olen todella muistanut ne, ja alkanut noita muistikuvia analysoida. Nuo verraten kaukaiset tapahtumat ovat minulle läheisempiä kuin monet juuri äsken tapahtuneet asiat. Ne ovat läheisiä, mutta usein kuitenkin varsin epämiellyttäviä. Historiaa ei kuitenkaan voi luoda uudeksi, tapahtunutta ei saas toiseksi muutetuksi.

Jos kyse on vain nykyhetken mielikuvista, miksi näitä “kuvia menneisyydestä” ei voisi välillä vaihtaa tai muuttaa. Voinko myös kysyä, ovatko nykyinen “minä” ja se silloinen pikkupoika edes sama henkilö tai subjekti? Onko olemassa ylipäätään mitään “minuutta” joka kantaisi yli vuosikymmenten vai ovatko kyseessä täysin eri ihmiset, jolloin kysymys esimerkiksi syyllisyydestä on oikeutettu, mutta kohdistetaan väärälle subjektille? David Hume tunne-

tusti murskasi käsityksen siitä, että havaintojen takana on substanssi “minuus” tai “itseys”. Jos kyse onkin jostain toisesta henkilöstä, joka muistuttaa minua, mutta miksi sitten ylipäätään muistan asioita, joita tuo henkilö teki. Ehkä olin jo olemassa, mutta olin sivustakatsoja. Vierestä seuraajallakin voi olla oma vastuunsa.

Länsimaiselle ihmiselle on luonteenomaista suuntautua kohti tulevaisuutta, vaikka tosin sanotaan että nykyinen sukupolvi ei kykene elämään muuta kuin tätä hetkeä. Jos tutkin itseäni, voin sanoa, että muutama kymmenen vuotta aikaisemmin tavoittelin asetettua tai asettamaani määränpäättä, joka tuntui sijaitsevan aina seuraavan kulman takana. Koulutus, ammatti, työpaikka, asunto, perhe olivat tavoitteita. Ajattelin elämäni alkavan toden teolla vasta kuin olen nämä tai näistä jotakin saavuttanut. Elin tulevaisuutta varten.

Eikö tällöin ole oikeutettua väittää, että tulevaisuus oli yhtä merkityksellinen jopa merkityksellisempi kuin nykyisyys ja muistomme menneisyydestä? Ei tietenkään, sillä en minä tulevaisuudesta sinänsä tiennyt mitään, elin vain niissä tulevaisuuden haaveissa, joita kukaan elämänhetkenä saatoin kuvitella ja joita pidin mahdollisena saavuttaa. Päämäärä ikään kuin selitti kaiken edeltävän toiminnan. Ei oikeastaan ole varmaankaan sattumaa, että länsimaiselle ihmiselle luonteenomaiset taidemuodot ovat musiikissa sinfonia ja kaunokirjallisuudessa romaani. Molemmat ovat suljettuja sommitelmia, joita ei voi ymmärtää oikein ilman loppuratkaisua. Lopulta asetetaan palaset kohdalleen ja juoni suljetaan. Lukija ja kuuntelija päästetään pälkähästä. Elämällä on sittenkin jokin tarkoitus, joka paljastuu viimeistään lopussa. Yksittäiset irrationaaliset tapahtumat liittyvätkin toisiinsa, mutta tarkoituksen ymmärrämme vasta juonen lopussa.

Mutta mitä itse asiassa on aika? Jos otamme Immanuel Kantin transsendentaalifilosofian toissamme, voimme kaikeksi sanoa, että aika on illuusio. Kantin ajattelun perusteella voimme todeta, että ihmisen tietokyvyn varustukseen kuuluvat ymmärryksen kategorioiden lisäksi intuitiot ajasta ja avaruudesta. Aikaa ei siis ole olemassa ihmisen tajunnan ulkopuolella. Aika on ihmisen henkiseen varustukseen kuuluva aistimusten järjestäjä.

Voimme edelleen jatkaa pohdintaa ranskalaisen Henri Bergsonin filosofian avulla. Bergsonin mukaan todellinen "aika" on la durée (kesto). Kesto muovaa menneisyyden ja nykyisyyden orgaaniseksi kokonaisuudeksi. Tämä on mahdollista vain intuition, ei älyn avulla. Intuutiolla tavoitettu orgaaninen aika eli kesto on myös tavoite. Se on eräänlainen mystinen kokemus, sillä kyetessään puhtaaseen kestoön ihminen on aidoimmillaan. Kestossa ihminen ylittää nykyhetken, menneisyys on yhtä merkityksellinen kuin tämänhetkinenkin.

Itseäni on viehättänyt historiantutkija Leopold Ranken lausahdus siitä, että jokainen su-

kupolvi on yhtä kaukana ikuisuudesta. Tuo Ranken näkemys voi avata ymmärrystä siihen suuntaan, että jokainen ajanhetki on ollut yhtä merkityksellinen riippumatta siitä minkälaisen aseman tai painoarvon elämämme eri ajanhetket saavat nykyisyyden tai tulevaisuuden näkökulmasta. Tämä voi tuntua masentavalta siinä mielessä, että silloin meidän täytyy "rekisteröidä" kaikki epäonnistumisemme, vaikka kuinka yrittäisimme unohtaa ne. Ennen kaikkea tällainen ymmärrys on kuitenkin lohdullista siinä mielessä, että vaikka elämämme tästä eteenpäin kulkisi pelkkää alamäkeä, tuo alamäki ei kuitenkaan pyyhkisi pois aikaisempia elämän voittoja. Elämän todellinen merkitys ei olekaan vasta lopussa.

Jos myönnämme sen näkemyksen oikeaksi, että etiikka on oikeastaan ensimmäinen ontologia, emmekö silloin joudu myös toteamaan, että jos jokainen ajanhetki on omaksi merkitykseen ja suuruudekseen, meidän on vaikea perustella miksi saisimme riistää keneltäkään toiselta ihmiseltä yhtään ainoaa ajanhetkeä omien itsekäiden tarpeidemme tyydyttämistämme varten.

Jatkona viime kevääseen Agon-keskusteluun hermeneutiikasta voisi nyt hyvin luoda katsauksen viestintään, joka ei ole viestintää vaan sen puutetta. Nonkommunikaatiota. Hiljaisuutta. Tai informaatiota joka loistaa poissaolollaan.

Viestinnän sujuvuudesta on totuttu kantamaan huolta ja syystä kyllä. Harmittavaa on kun tieto ei kulje. Syntyy väärinkäsityksiä ja vaaratilanteitakin kun viestit eivät mene perille. Hermeneutikot, semantikot ja filologit huolehtivat tulkinnan pätevydestä. Tiedonsaantia pidetään oikeutena ja tiedottamista suorastaan velvollisuutena. Mutta on olemassa toinenkin näkökulma.

Gregory Batesonin (1904 – 1980), amerikkalaisen antropologin, kyberneetikon ja filosofin postuumisti julkaistu teos *Angels Fear* (1987) esittelee käsitteen ”nonkommunikaatio”. Tämä tarkoittaa viestiä joka ei välity, mutta juuri näin ollen on tietyn kokonaisuuden kannalta merkityksellinen, monasti ratkaisevasti edullisempi. Tätä näkökulmaa tähdentävät sellaiset perinteiset sanonnat kuten ”Puhe on hopeaa, mutta vaikeaminen kultaa” tai myyttiset kertomukset jonkin tiedon, keksinnön tai löydön vaarallisuudesta, esimerkiksi Aatami ja hyvän ja pahan tiedonpuun omena, Prometheus ja tuli, Orfeus ja manalan retki, jne.

Bateson kirjoittaa: ”Olisiko niin että kaikkien elollisten järjestelmien toiminnassa on prosesseja, joista tiedonvälittäminen, informaatio, järjestelmän toisiin osiin lomaannuttaisi tai rikkoi si järjestelmän toiminnan kokonaisuutena? Mitä tarkoittaa että jokin on pyhää? Ja mitä merkitystä tällä on?” (Bateson 1987, 81). Nonkommunikaatio on siis välttämätöntä, ei kuitenkaan pelon vuoksi, vaan järjestelmän toiminnan säilyttämiseksi. ”On olemassa olosuhteita, joissa tietoisuus on haitallista ja hiljaisuus ”kultaa”, niin että salaisuuden olemassaolo toimisi merkinä alueesta, jolle ei sovi astua.” Bateson jatkaa: ”On silti ihmisiä, jotka pitävät peräti velvollisuutenaan välittää tietoa joka vahingoittaa. Joskus heilläkin voi olla viisaat syynsä. Mutta huomautan, että nämä ihmiset rynnivät alueille, jonne enkelit pelkäävät astua” (1987,90). Tässä Bateson viittaa Alexander Popen (1711, *Essay on*

Criticism) englanninkielessä sananparreksi muuttuneeseen lauseeseen: ”Vain typerykset ryntäävät sinne minne enkelitkin pelkäävät astua”.

Esimerkkejä löytyy arkisista asioista: jokainen tajuaa avomielisyyden rajat ihmissuhteissa, valkoiset valheet, salaisuudet jotka on syytä pitää kaapissa, aina kansakuntien kohtaloihin vaikuttaviin diplomatian koukeroihin saakka.

Bateson viittaa myös käsitteisiin usko, spontaanisuus ja viattomuus, jotka kaikki vaativat kokemuksen nonkommunikaatiota. Esimerkiksi usko joulupukkiin ellei naamari putoa, viattomuus kun silmiä ei avata, spontaanisuus ellei toimintaan sekaannuta (”kun tuhatjalkaiselta kysyttiin millä jalalla se astuu ensiksi, se jähmettyi neuvottomana paikalleen” (Bateson 1987, 95).

Informaatiolla Bateson tarkoittaa sitä että jokin subjekti (tai yksikkö) tunnistaa ympäristönsään merkityksellisen eron (a difference which makes a difference). Kommunikaatio on yleensä kaikkien elollisten järjestelmien ominaisuus, ei vain ihmisten. Kokonaisuus siten ratkaisee miten viesti vaikuttaa. Viestin, informaation, välittymättä jääminen saattaa merkitä yhtä paljon kuin sen välittyminenkin. ”Kirjeen kirjoittamatta jättäminen, anteeksipyyntö jota ei esitetä, ruokapala jota kissalle ei anneta saattavat olla tehokkaita viestejä, koska nolla voi olla merkityksellinen jossain asiayhteydessä”.

Bateson tarkastelee tietoisuuttakin ihmisen mielen sisäisenä kommunikaationa. Tällaista on esimerkiksi havaitseminen. Se on prosessi, jossa ilmenee nonkommunikaation välttämättömyys, sillä havainnon synty edellyttää hermostollisten impulssien jäämistä taka-alalle, niin etteivät ne kommunikoidu havaitsevaan mieleen.

Kommentaattoreita ja keskustelun laajennuksia

Nonkommunikaatiota laajemmissa yhteyksissä Batesonin ajatuksiin pohjautuen esitellään

kirjassa Puuttuvat viestit. Nonkommunikaatio inhimillisessä vuorovaikutuksessa. (Gaudeamus, 2002).

Kirjoittajat, Kimmo Ketola, Seppo Knuuttila, Antti Mattila ja Kari Mikko Vesala täydentävät monipuolisesti keskustelua nonkommunikaatiosta laajentamalla sitä muiden kommentaattoreiden kannanotoilla. Luonnehdin niitä muutama sanoin.

Kimmo Ketola kirjoittaa lisäksi aiheesta ”Kari ja nonkommunikaatio”. Ihmiset yleisesti kaikkialla merkitsevät pyhiksi tiettyjä paikkoja, ajanjaksoja, esineitä, eläimiä tai ihmisiä ja suojaavat niitä kommunikaatiota rajoittavin säännöin ja kielloin... Pyhä voidaan tulkita eräänlaiseksi kommunikatiiviseksi kehykseksi, jonka tehtävä on muuttaa tai ylläpitää ihmisten tapaa jäsentää havaintojaan. Kehyksen säilyminen edellyttää joidenkin viestien poissulkemista (PV, 43)

Antti Mattila tutkii nonkommunikaation merkitystä masennuksen erilaisissa tulkinnoissa sekä sen roolia psykoterapiassa. Masennus voidaan nähdä pysähtymisenä elämän tienhaarassa. Ihminen vetäytyy pois rooleista, joissa on aikaisemmin toiminut. Hän eristäytyy, vaikenee. Monet masennuksen merkit voidaan tulkita viestinnän katkokseksi (PV 105) .

Kari Mikko Vesala kirjoittaa hiljaisuudesta nonkommunikaationa. Tässä yhteydessä se tarkoittaa aistiärsykkeiden, puheen tai muun sosiaalisen viestinnän puuttumista. Hil-

jaisuuteen asettumisen, retriitin tarkoituksena on oman minän syvempi tuntemus, itsetutkimus, meditaatio ja toisaalta uskonnollisen kokemuksen edesauttaminen.

Vaitiolo voi merkitä vaikuttavaa elämystä, toteaa Seppo Knuuttila. Tilanteen mukaan se voi olla sanattoman käytöksen syy tai seuraus. Yhteistä esimerkiksi ihmetykselle, ylevälle tai surulle on se että ne usein saavat ihmisen sanattomaksi (PV 120). Hiljaisuus on paljon muuta kuin puheen puutetta. Se voi tilanteen mukaan tuntua jäätävältä, pahaa ennakoivalta ja tappavalta tai kunnioittavalta, hartaalta, sopuiselta ja rentouttavalta (PV 129).

Nonkommunikaatio on nähdäkseni hedelmällinen tutkimusalue retoriikan keinona, disinformaatiossa, propagandassa, mainonnassa ja yleensä tiedon manipulaatiossa. Näistä löytyy kirjallisuutta kiinnostuneille. Mykistävät oivallukset odottavat löytäjä.

KIRJAESITTELYJÄ

Niilo Nikkonen

Rajua, rujoa ja raitista

Alkoholin käyttöä Lapissa

Tarja Orjasniemi & Olli Tiuraniemi (toim.)

Teos on kokoelma esseitä lappilaisesta alkoholikäytöstä sellaisena, kuin se ilmenee tilastoissa, kirjallisuudessa, historiassa, kuvitelmissa ja ongelmatodellisuudessa. Kokoelman vahvuus on sen moniulotteisuudessa. Esimerkkitaipaukset kuvaavat yleensä suurten ikäluokkien alkoholinkäyttöä harjoittelusta ongelmiin.

Teoksen pitäisi pystyä riisumaan myyttejä ja luutuneita käsityksiä lappilaisten suhteesta alkoholiin ja alkoholipolitiikkaan, mutta silti jää epäily, että ainakin osa esseistä uusintaa myyttiä.

Suosittelavaa luettavaa erityisesti sosiaalipolitiikan opiskelijoille johdannoksi aiheeseen.

Onko taide jotakin, jonka tulisi olla mahdollisimman kaukana politiikasta ja yhteiskunnasta? Vai onko taide olemukseltaan perustavanlaatuisesti yhteiskunnallista ja poliittista? Siten, että yhteiskunta- ja politiikkakielteisyysdeksi mieltämämme onkin erityistä taiteen politiikkaa? Onko taide radikaalimmin poliittista kuin jonkun ammattipoliitikon jargon tai tukahduttava massakulttuuri tai sortava vallankäyttö?

Kuva: Kalle Lampela

Taiteilijan yhteiskunnallisuutta ja poliittisuutta voidaan lähestyä painottamalla taiteilijan valitsemaa teemaa tai avaamalla estetiikan merkitysulottuvuuksia. Usein on kuitenkin niin, että teema sinänsä ei kerro taiteesta tai taiteilijasta paljonkaan, vaan on osattava mennä aiheen ja taiteilijan taakse; sinne, jossa teeman valinnan ja toiminnan laukaisemat impulssit ja motiivit ovat saaneet alkunsa.

Pinnan alle

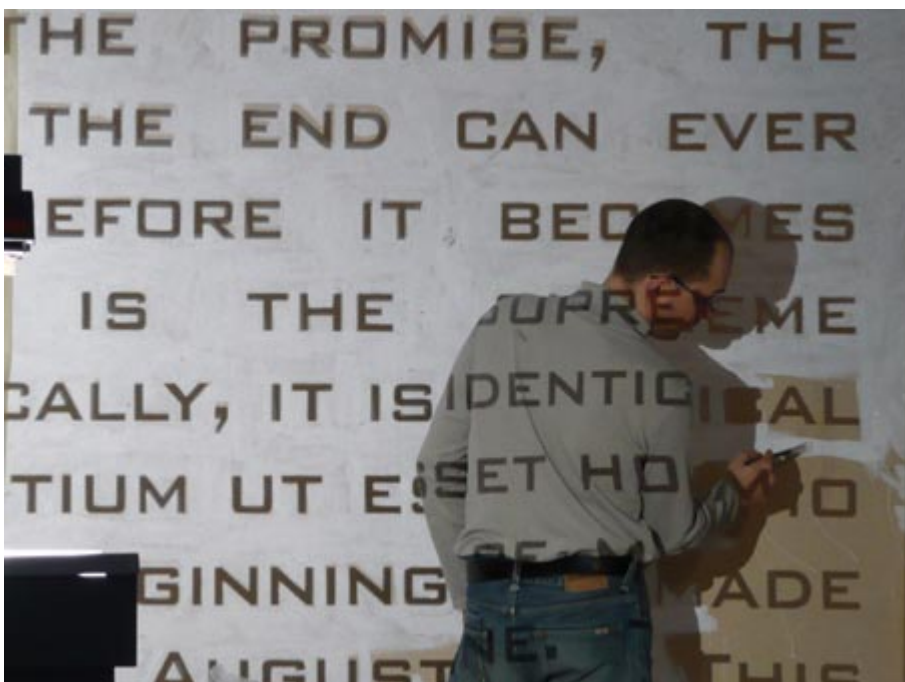
Theodor W. Adornon (2006; 2003) ja hänen ajattelua tutkineen Ilona Reinersin (2001) näkökulmien pohjalta olen päättänyt jakamaan nykykuvataiteilijat kolmeen luokkaan: estetistihin, sitoutuneisiin esteetikoihin ja yhteiskunnallisesti tiedostaviin taiteilijoihin. Näin perinteinen vastakkainasettelu estetiikan ja politiikan välillä voidaan välttää ja siirtymä joko-tai-asetelmasta eikä-asetelmaan voi onnistua. Huomattakoon, että myös sekä-että-asetelma jää vähempiarvoiseksi, sil-

lä siirtymällä kahden vaihtoehdon - niitä jompaa-kumpaa painottavan näkökulman tai ne molemmat hyväksyvän kannan - asetelmasta kolmanteen vaihtoehtoon, voimme edetä nykytaiteen dialektiikkaan, joka ammentaa inhimillisestä praksiksesta ja päättyy mutkikkaan moninaisuuden tai useiden yksittäisten sirpaleiden välille siltoja rakentavaan ykseyteen.

Tämä ykseys koostuu siteistä. Taide tapahtuu osaksi julkisella alueella, jota pidetään yleisesti politiikan perusehtona. Kari Immosen (1997, 198) mukaan kaikki julkisuuden henkilöt ja keskusteluihin osallistujat ovat sidoksissa johonkin, kantavat mukanaan jonkinlaisia moraalisia ja yhteiskunnallisia arvomaailmoja. Poliittisen, uskonnollisen tai ideologisen sitoutumisen lisäksi sitoudutaan ajatusmuotoihin yleensä sekä tietoteoreettisiin että filosofisiin järjestelmiin (em.). Karl Marxin ideologikritiikissä oli kysymys myös tällaisesta moniulotteisesta näkemisestä, ei vain uskonnosta tai filosofiasta vapautumisesta, vaan ideologisten siteiden näkyväksi tekemisestä, implisiittisen eksplikaatiosta.

Poliittisuus ei löydy taideteoksen pinnalta erottuvasta ”politiikasta”, vaan sijaitsee ihmisen toiminnassa ja kyvyissä riippumatta siitä, miltä teos näyttää. On myös mahdollista, että poliittiseksi mielletty taiteilija tulee toimineeksi ”epäpoliittisesti” valitsemalla aiheitaan spontaanisti kuin valintamyymälästä. Hänelle politiikka on aihe siinä missä maisema tai asetelma. Hänelle taide on taide sinänsä, jotakin ihmisen ja kritiikin ulottumattomissa olevaa uskonnon tai ideologiankaltaista.

Kalle Lampela
Taiteen maisteri (TaM)
Lapin yliopisto, Taiteiden tiedekunta
Kirjoittaja tekee väitöskirjaa
nykykuvataiteilijan
yhteiskunnallisesta sitoutumisesta

Tällöin taiteilija, joka on tietoinen ihmisen välineellisen toiminnan vuoksi tuhoutuvasta luonnosta ja maalaa siitä kauniita kuvia, voi olla poliittisempi kuin shokkiefektejä hakeva ja tabuja pinnalta rikko- va menestystaiteilija, koska hän suuntautuu objektiin. Suuntautuessaan näin, subjekti sulautuu objektiin, jolloin myös subjekti-objekti suhde saa vivah- teikkaan ilmiänsun. Asiaa voi selvittää edelleen erol- la vuoden Gazassa eläneen länsimaisen valokuvaa- jan ja Gaza-valokuvan netistä poimivan ja sen repre- sentoivan sämplääjän välillä.

Estetismiä vierastava taiteilija sanoo, että esteti- soiva ja visuaalista painottava taide ei pureudu yh- teiskunnan tilaan. Kuitenkaan mikään ei maailmas- sa tule esille ilman estetiikkaa ja visuaalisuutta. Vii- me kädessä näiden vastapoolien - siis yhteiskunnal- lisuuden/poliittisuuden ja estetiikan - tarkastelu vie arvokysymysten äärelle. Nouseeko ratkaisevaksi tekijäksi ensisijaisuus?

Kun mielipiteisiin vaikuttaminen on ensisijainen motiivi taiteen tekemiselle, ei se välttämättä tarkoita, että esteettinen ja visuaalinen taso olisi heikko, vaikka tällaisia esimerkkejä onkin helppo löytää. Ja vaikka esteettinen taso tulisikin tämän diskursiivisen painotuksen jälkeen, esteettinen taso voi olla laadukas tai kaunis jo itsessään.

Yhteiskunnallisen kommentoinnin kysymys ny- kykuvataiteessa on edelleen altis mustavalkoiselle tarkastelulle. Helposti ajatellaan, että estetismi olisi pelkkää siselöintiä ja hienostelua ja sitoutuneessa estetiikassa olisi kysymys tärkeistä yhteiskunnalli- sista teemoista. Sekä Jorma Hautalan geometrisiin perusmuotoihin pohjautuva maalaus *Rondo* että Vihreän liiton palkitseman Tea Mäkipään valoku- va/tekstiteos *10 käskyä uudelle vuosituhannele* pureu- tuvat yhteiskunnan tilaan, mutta valtavalla sävy- erolla.

Mäkipää käskee meitä, mutta Hautalan suosimat muodot saavat vasta taidehistoriallisessa tarkaste- lussa poliittista sävyä. Rinnastus venäläisiin supre- matisteihin, etenkin Kazimir Malevitsiin (1878- 1935), tuo mukaan yhteiskunnalliset mullistukset ja taiteen aseman osana muutosvoimia ja historian lii- kettä. Tällä ei kuitenkaan ole välttämättä mitään tekemistä Hautalan oman taiteilijaintention kanssa, vaan kysymys on siitä miten hänen teoksensa on maailmassa.

Sisällön painottaminen irrallaan muodosta (tai muodon painottaminen irrallaan sisällöstä) edustaa karkeaa ja yksiulotteista taiteen vulgarisointia. Muoto ja sisältö voivat olla olemassa vain toistensa kautta välittyneinä. Adornon (2006, 288; 2003, 218)

mukaan kaikki taideteoksessa ilmenevä on käytän- nöllisesti katsoen niin sisältöä kuin muotoakin, jos- kin muoto on se, jonka kautta ilmenevä määrittää itsensä ja sisältö on puolestaan itsensä määrittävä.

Näin ollen poliittisesti äänekkäimmänkin teok- sen on tultava maailmaan muodon kautta, miellyt- ti tämä muoto sitten kultivoitunutta silmää tai ei. Välillistä vaikuttamista taiteessa ei tulisi kuitenkaan yhdistää suoraan vaikuttamiseen päivänpolitiikassa tai kansalaisaktivismissa. Taiteessa liikutaan aspek- tipolitiikassa perinteisen sektoripolitiikan asemesta.

Taiteen politiikka

Taiteen politiikka tapahtuu käsitteellisesti eri alu- eella kuin ammattipolitiikointi. Sitoutuneet taiteilijat eivät ole päivänpolitiikan pikakommenttoijia tai puoluepolitiikan käskyläisiä, siinä mielessä, että ot- taisivat tällaisen pikakommentoinnin osaksi teoksi- aan. Siihen taide on liian pitkäkestoista. Erilaisiin adresseihin ja vetoomuksiin taiteilijat voivat toki kirjoittaa nimensä kuten kuka tahansa kansalainen.

Erotuksena vallan palvelijoihin sitoutuneet taitei- lijat ovat autonomiastaan tietoisia ja kiinnipitäviä yksilöitä. Ajankohtainen aktivistisen taiteen politiik- kakäsitys ei ole vieras sitoutuneelle tai yhteiskun- nallisesti tietoiselle taiteilijalle. Tällaisessa politiik- kakäsityksessä kunnallisvaali- tai eduskuntavaali- ehdokkaaksi asettumisen asemesta pyritään vaikut- tamaan kansalaisena esiintymällä julkisen alueella, kirjoittamalla yleisönosastoon, blogeihin, keskus- telupalstoille ja osallistumalla erilaisiin yleisötapahtu- miin ja keskustelutilaisuuksiin.

Immanuel Kant (2007, 89) sanoi järjen käytöstä, että

(...) oman järjen julkisella käytöllä ymmärrän sitä, mitä joku *oppineena henkilönä* tekee sillä koko *lu- kijakunnan* edessä. Yksityiskäytöksi sanon sitä, mi- ten tämä henkilö saa toimia järkensä kanssa jossakin hänelle uskotussa *yhteiskunnallisessa* asemassa tai virassa.

Yhteiskunnallinen toiminta ei ole siis välttämät- tä julkista, sillä ihminen on eristäytyessäänkin yh- teiskunnan jäsen ja osa yhteiskuntaa (Marx, 1978a, 252; 1978b, 87). Tajunta on lähtökohtaisesti yhteis- kunnallinen tuote ja pysyy sellaisena niin kauan kuin ihmisiä on yleensä olemassa. Vaikka tutkija tai taiteilija on usein yksin työnsä äärellä, on hän sil- loinkin yhteiskunnallinen, vaikka ei olekaan välittö- mässä kanssakäymisessä lajitoveriensä kanssa. Ih- misenä toimiminen pitää sisällään yhteiskunnalli- sen tuotteen, ts. tutkimusmateriaalin ja kielen, jossa

ajattelija toimii. Kieli, visuaalinen maailma ja puhe ovat sosiaalisuuden ja yhteiskunnallisen konstituenteja. Kieli on yhtä vanha kuin tajunta, lisäksi kieli on käytännöllinen ja myös muille olemassa oleva. Kieli syntyy tarpeesta olla vuorovaikutuksessa kanssaihmiisiin. Näin ollen ihmisen oleminen on yhteiskunnallista toimintaa. Se mitä ihminen itsestään tekee, sen hän tekee itsestään yhteiskunnalle ja tekee sen tietoisena itsestään yhteiskunnallisena olentona. (em.)

Näin ollen taide ei voi olla yhteiskunnasta irrallaan edes silloin kuin taiteilija eristäytyy yhteiskunnasta, sillä eristäytyminen on mahdollista vain yhteiskunnassa, ei yhteiskunnasta. Sen sijaan taiteellista luomisprosessia harvemmin esitetään julkisuudessa, eikä sitä ole määrätty ilmenemään maailmassa. Tämän vuoksi luomisprosessiin sisältyvä vapauden elementti pysyy piilossa. Tämän vapaan luomisprosessin asemesta valmis teos esitetään. (Arendt 2006, 152.)

Taiteessa on kuitenkin alue, joka ei ole poliittinen, mikäli julkisen aluetta pidetään poliittisuuden perusehtona. Hannah Arendtin (2006, 152, 214; 2007, 163) mukaan taiteilijan tulee olla suojautunut ja eristäytynyt julkisen alueelta kyetäkseen lisäämään jotakin uutta jo olemassa olevaan maailmaan. Toisaalta todella poliittisia aktiviteetteja, puhetta ja toimintaa, ei voida esittää ollenkaan ilman toisten läsnäoloa, ilman julkisen aluetta, monien konstituoi-
maa tilaa.

Erotuksena intiimisfäärissä syntyvälle taiteelle Arendt (2006, 151-152; 2007, 210) näkee performatiivisissa taiteissa politiikan hengenheimolaisen. Hän erottaa performatiivisen taiteen valmistetusta taiteesta, kuten taide-esineistä. Performatiivisissa taiteissa itse performanssi nousee keskeiseksi lopputuloksena syntyvän tuotteen asemesta. Antiikin kreikkalaiset käyttivät metaforinaan huilunsoittoa, tanssimista, parantamista ja merenkulkua erottaessaan poliittisen toiminnan muista aktiviteeteista. Analogiat syntyivät taiteista ja taidoista, joissa performatiivisuuden virtuoosisuus oli keskeistä.

Virtuoosi ei ole se, joka hallitsee esitettävät taidot, vaan se, joka esittää näitä taitoja virtuoosimaisesti (Palonen 1993, 111). Virtuoosisuus ei synny eristyksissä, vaan tässäkin puhe ja toiminta ovat kanavia, joiden kautta ihmiset näyttävät toisilleen ihmisinä, eivät ainoastaan fyysisinä olentoina. Toimiminen laajimmassa mielessä tarkoittaa aloitteen tekemistä, aloittamista ja jonkin liikkeelle panemista. Arendt (2006, 166-169; 2007, 178-180; 1994, 479) näkee ihmiset syntyvänsä nojalla uusina tulok-

kaina ja vasta-alkajina, näin ollen aloitteellisina ja toimintaan taipuvaisina.

Alkamisen määrittävän toiminnan käsittämiseksi tarvitaan kausaaliselitysten sijaan ymmärtämistä, jonka avulla tapahtuva ja oleva sovitetaan. Ymmärtäminen merkitsee tässä yhteydessä myös eräänlaisia esiymmärrystä, jollaisena se tekee tiedosta mielekäästä ja perustaa arvostelukyvyn, joka sitoo ihmiset yhteiseen maailmaan poliittisen aistin välityksellä. (Palonen 1989, 20; Rancière 2006.)

Läsnäolo ratkaisevana momenttina

Ilman molemminpuolista läsnäoloa performatiivinen virtuoosisuus ei siis toteudu. Esiintyvät taiteilijat tarvitsevat yleisökseen ihmisiä, joiden läsnäolossa he toimivat. Tähän tarvitaan julkinen tila. (Arendt 2006, 152.) Näin ollen performatiivisuudessa toteutuvassa puheessa ja toiminnassa toimija paljastuu vain silloin, kuin ihmiset ovat toistensa seurassa. (Arendt 2007, 182.) Arendtilaisittain Palonen (1988, 30; 1993, 154-232) puhuu näyttelijäparadigmasta ja nimeää ajan, tilan ja kielen politiikan perustaviksi ulottuvuuksiksi.

Näillä ulottuvuuksilla ei ole kuitenkaan eksplisiittistä merkitystä, ellei taiteilijayksilö ole yhteiskunnallisesti tietoinen taiteeseen kohdistuvien paineiden luonteesta. Yhteiskunnallisten käytäntöjen ulottuvuudet ajavat taiteilijan helposti eskapistiseen subjektiviteettiin, jossa kokonaisvaltaisen yhteiskunnallisen olemisen sijaan painottuu luomisprosessin suojeleminen myös intiimisfäärin ulkopuolella. Tämä on täysin vailla perusteita, sillä intiimisfääri eli yksityinen ei ole sama kuin julkinen, vaikka ovatkin historiassa sekoittuneet ja välillä kääntyneet pääläelleen. Intiimisfääriajattelun ulottaminen julkisen alueelle jonakin osallistumattomuutena tai näennäisenä sitoutumattomuutena näyttäytyy vielä sitäkin paradoksaalisempaan, mikäli uskomme, että henkilökohtainen eli yksityinen on poliittista.

Kieltäytyminen kommunikaatiosta vetoamalla subliimiin tai sanoiksi taipumattomiin tuntoihin on kieltäytymistä yhteistoiminnasta kommunikaation tasolla, vaikka samalla tämä kieltäytyminen voikin näyttää käänteisesti sen mihin yhteistoiminnalla tai kommunikaatiolla voitaisiin päästä. Julkisen alueella tapahtuva julkisen kieltäminen yksityisen alueelle ominaisella mykkyydellä on kuitenkin oman yhteiskunnallisuutensa ja historiansa kieltämistä.

Välillisen vaikuttamisen sävyerot

Historiattomuus ja irrallisuus ovat puolestaan alttiita neutralisoinnille, joka tapahtuu taiteen ja

yhteiskunnan välisessä suhteessa kahteen suuntaan. Estetismi näyttäytyy poliittiselle vallalle harmittona muotojen leikkinä, vailla pelkoa yhteiskuntaa muuttavasta funktiosta. Yhteiskuntaa sitoutuneesti muuttamaan pyrkivän taiteen poliittinen viesti voi olla puolestaan niin näkyvä, että siitä tulee helppo ennakkosensuurin tai jälkikäteisen paheksunnan ja päivittelyn kohde. Helposti myös unohdetaan, että ns. osallistuvankin taiteen vaikutus on välillistä (ks. Brecht 1965, 30-34).

Kun yleisölle suunnataan suoria tai epäsuoria viestejä teatteriesityksen heijasteina, maalauksina tai dvd-projisointeina, muutos katsojien mielissä ei tapahdu väistämättä. Mikäli ihminen ymmärtää kokemaansa ja tämän seurauksena muuttaa päivittäisiä tai pitkäntähtäimen tottumuksiaan, puhutaan välillisestä vaikutuksesta tai välillisestä muutoksesta. Mikäli estetismi - rappioromantiikka, puhdas muotojen leikki tai kauniit väriharmoniat - saa ihmisessä aikaan muutoksen ja tämä muuttunut ihminen vaikuttaa tämän jälkeen yhteiskuntaan, on kysymyksessä sitoutuneelle estetiikalle analoginen välillinen muutos.

Analogia on kuitenkin vain rakenteellista analogisuutta. Mitään varmuutta ei ole siitä, että välillinen vaikutus näissä kahdessa eri tapauksessa johtaisi samansuuntaisiin maailmaa muuttaviin toimiin. Ne voivat vetää myös vastakkaisiin, keskenään ristiriitaisiin maailmoihin. Kun taide ryhtyy muuttamaan maailmaa välittömästi se lakkaa, sillä sektori-politiikassakaan ei aina voida vaikuttaa välittömästi. Välittömän vaikuttamisen suhteen mielenosoituksilla on suuri merkitys, jolloin voidaan puhua mielenosoitusten esteetikasta, mutta ei taiteesta.

Miten taiteilijan tulisi tässä tapauksessa suhtautua eettisiin kysymyksiin tai teesiin siitä, että neutralisoinnin voi välttää ainoastaan järjestelmällisellä ja tietoisella poliittisella toiminnalla? Mikä olisi tämän toiminnan luonne ja sitoutuneisuuden aste? Minkälaisiin muutoksiin näissä kahdessa eri sävyisessä välillisen muutoksen prosessissa sitoudutaan, ei ole luomisprosessin aikana primääri kysymys, mutta silloin kun teos astuu maailmaan kysymys tulee voimaan, eikä taiteilija voi sitä ohittaa kuin tietoisesti kamppailemalla suuntaan tai toiseen: joko unohtaakseen tai muistaakseen, katsoakseen todellisuutta silmät ummessa tai teoreettisesti.

Lähteet

Adorno, Theodor, W. (2006). *Esteettinen teoria*. Tampere: Vastapaino. Suomentanut: Arto Kuorikoski. Alkuteos: *Ästhetische Theorie* (1970)

Adorno, Theodor, W. (2003). *Ästhetische Theorie. Gesammelte Schriften Band 7*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Arendt, Hannah (2007). *Vita Activa - Ihmisenä olemisen ehdot*. Suomentaneet Riitta Oittinen & al. Tampere: Vastapaino.

Arendt, Hannah (2006). *Between Past and Future*. New York: Penguin Books. Alkuteos 1961.

Arendt, Hannah (1994). *The Origins of Totalitarianism*. Orlando: Harcourt Inc.

Brecht, Bertolt (1965). *Aikamme teatterista - Epä- aristotelelaisesta dramatiikasta*. Helsinki: Tammi.

Immonen, Kari (1997). *Älymystön sitoutumisen monet kasvot*. Teoksessa: Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne (toim.). *Älymystön jäljillä - Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä*. Helsinki: SKS.

Kant, Immanuel (2007). *Mitä on valistus?* Tampere: Vastapaino. Toimittaneet: Koivisto, Juha & Mäki, Markku & Uusitupa, Timo.

Marx, Karl & Friedrich, Engels (1978). *Valitut teokset - 6 osaa. Osa 1*. Moskova: Edistys.

Marx, Karl & Friedrich, Engels (1978). *Valitut teokset - 6 osaa. Osa 2*. Moskova: Edistys.

Palonen, Kari (1988). *Tekstistä politiikkaan - Johdatus tulkintataitoon*. Tampere: Vastapaino.

Palonen, Kari (1989). *Hannah Arendt*. Teoksessa Kanerva, Jukka (toim. 1989). *Politiikan teorian moderneja klassikkoja*. Helsinki: Gaudeamus.

Palonen, Kari (1993). *Politikointi - Politisointi - Poliitiikka. Tulkinta politiikan ajatusmuodon pelikielikaikaloista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Rancière, Jacques (2006). *Aistittavan osa - Esteettinen ja poliittinen*. Vantaa: Apeiron Kirjat. Suomentanut: Janne Kurki.

Reiners, Ilona (2001). *Taiteen muisti*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Kommentti yliopistosta

Olen ollut hieman ymmälläni siitä vastuksesta, jota filosofitkin ovat uutta yliopistolakia vastaan esittäneet. On totta, että filosofian asema voi heikentyä uuden lain myötä. On erittäin huolestuttavaa, jos sivistysyliopisto romutetaan uuden lain avulla. Nyt kuitenkin saa myös käsityksen, että tämä nykyinen yliopisto olisikin joku ihannetila.

Minä väitän, että jotakin muutosta yliopistoon joka tapauksessa kaivataan. En tiedä onko uusi yliopistolaki mitenkään erityisen onnistunut, mutta muutosta nykyiseen joka tapauksessa kaivataan.

Jokainen joka on perehtynyt filosofian alkeisiin, ymmärtää että pelkästään länsimaisen filosofisen tradition haltuun ottaminen edes jollakin tasolla on vuosikausia kestävä työ, jota ei sivutoimisesti voi tehdä. Tässä mielessä filosofia vaatii resursseja ja taas resursseja. Filosofienkin on eletävä ja hankittava toimeentulonsa, mutta tätä asiaa yliopistolaki ei taida kovin paljoa koskea.

Mutta voisi kysyä, miten sivistystehtävä toteutuu nykyisessä yliopistossa. Ilman uutta yliopistolakiakin voi sanoa, että kehityksen merkit ovat jo vuosikymmeniä olleet selviä. Itse en ole lainkaan tyytyväinen siihen, että tieto käsitetään siirrettäväksi informaatioksi. Tietoa käsitellään datana, joka ei vaadi kontekstia tullakseen ymmärretyksi. Minusta siinä ei ole kovin paljon sivistystä, että suolletaan tutkintoja tutkintojen jälkeen. Tulee mieleen Lauri Viidan kommentti ihmisestä joka osasi monia kieliä: ”Entä onko hänellä mitään sanottavaa?” On tietenkin huolestuttavaa, jos uusi yliopistolaki murentaa sitäkin vähää sivistystä mitä yliopisto kykenee ja haluaa tätä nykyä vaaliin, mutta en näe aihetta ruveta palvomaan nykyistäkään menoa.

Osaltaan kyse on myös resurssien väärästä kohdentamisesta. Kun kyseessä ovat työntekijöiden saavutetut edut, järkipuhe ei yleensä oikein tepsii. Vaikka esim. tukipalveluissa osoitettaisiin, että töitä rationalisoimalla voitaisiin saavuttaa samat tai paremmat tulokset pienemmällä panostuksella, muutosten tekeminen on vaikeaa, jos joudutaan vähimmäissäkään määrin koskemaan jonkun ryhmän etuihin. En ymmärrä mitä erityisen filosofista siinä on, että tehdään asiat tehottomasti. Minun mielestäni filosofien pitäisi pyrkiä tehokkuuteen yhteisten resurssien käytössä. Olenkin miettinyt, että kuinka monta filosofian ylimääräistä luentokurssia olisi pystytty niillä varoilla järjestämään, mitkä tässä yksikössä missä minä olen työskennellyt 20 vuoden aikana, on kaadettu lähes suoraan viemäriin.

Voisi vielä todeta, että yliopisto kaivaa itse omaa hautaansa. Tällaisen johtopäätöksen voisi tehdä siitä, että työntekijöiden aika näyttää yhä enenevässä määrin kuluvan erilaisen informaatioasteen tuottamisessa ja turhissa kokouksissa istumisessa. Tehdään selvitystä ja strategiaa, laaditaan suunnitelmia ja kirjoitetaan hallinnollista roskaa. Näillä selvityksillä on vain vähän kosketuspintaa käytännön kanssa. Suurin osa kirjoitetusta informaatioasteesta löytää tiensä aika nopeasti silppuriin. Harvat vaivautuvat lukemaan tehtyjä papereita, vielä harvemmat yrittävät elää niiden mukaan. Selvityksiä yms. vain pitää kirjoittaa, vaikka kaikki tietävät että todellisuudessa niillä ei ole kovin suurta merkitystä. Kokouksissa vain pitää istua, vaikka ne eivät edistäisi yliopiston perustetehtävää millään tavalla.

Rainer Salosensaari

Lars Westerlund Saksan vankileirit Suomessa

ja raja-alueilla 1941 - 1944

TAMMI 2008, 2. 386

ISBN: 978-951-31-4277-3

Johdannossa Westerlund kertoo seikkaperäisesti aineiston hajanaisuudesta ja lähteiden vähäisyydestä. Hän on tehnyt ilmeisen hyvää ja tunnollista työtä, kuten varsin arkaluonteinen aihe vaatii.

Todella kiinnostava aihe ja kiihкотonta tutkimusta. Westerlund esittää myös saksalaisten vankeina Norjassa ja Virossa olleitten neuvostoliittolaisten lukumääriä ja kuulustelu- sekä muistelmätietoihin perustuvia kuvauksia vankien olosuhteista ja kohtelusta. Hän tuo vertailuun myös saksalaiset sotilasvangit antamaa näkemystä saksalaisten varsin kovista otteista omiaankin kohtaan. Kuolemantuomio napsahti hyvinkin herkästi sotilaille.

[“Strafgefängnislager Papenburg, Kommando Nordin rangaistusotilaat tunnettiin sekä Saksassa että Norjassa ‘rämesotilaina’ (Moorsoldaten, myrsoldater), sillä ennen kuljetusta pohjoiseen monet olivat olleet ojitustöissä Kaakkois-Saksan Emslandin rämealueilla. Heidän vankikortteihinsa leimattiin sanat ‘Paluu Saksaan ei toivottu’ (Rückkehr nach Deutschland unerwünscht).”

Emslandin alueelle perustettiin ensimmäiset leirit jo 1933. Onpa rämesoltuista tehty laulukin.

<http://www.chambre-claire.com/PAROLE/S/Diemoorsoldaten.htm>

Saksalaisessa wikipediassa juttua rämesotilaista <http://de.wikipedia.org/wiki/Moorsoldaten>]

Yksi luku käsittelee neuvostovankien värväystä Vlasovin armeijaan, erinäisiin tiedustelutehtäviin ja jopa suunnitelmia desanttiryhmien lähettämistä venäläisiin vankileireihin Neuvostoliiton sydänmaille nostattamaan kapinaa. Eräänä värvärinä ja konspiraattorina mainitaan myös Stalinin Saksaan loikannut sihteeri Bazhanov, jonka muistelmat on julkaistu 1990 (Athens, Ohio).

Erikseen Westerlund esittelee vankien majoitusoloja mm suomalaisten pahvitelttojen ja vaneriparakkien lukumääriä. Elementtirakentaminen on ollut merkittävää taloudellisesti ja työllistänyt pohjoisessa paljon paikallista väestöä.

Saksalaiset kutsuivat pahvitelttaleiriä Papenburgiksi, norjalaiset Pappenheimiksi, joten hirtehuumori on kukoistanut pahassa paikassa.

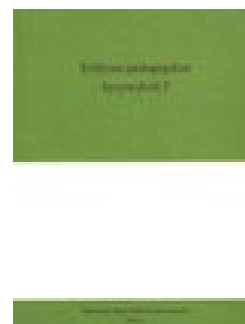
Liitteinä on erikseen listattu paikkakunnat, joilla oli saksalaisia leirejä, samoin suomalaisten pohjoiset leirit on listattu omaan liitteeseensä, mikä selventääkin asiaa hyvin.

Monipuolinen hakemisto, sekä henkilö- että paikannimien mukaan, nostaa teoksen käytettävyyttä. Lähteet ovat myös erittäin käyttökelpoinen hakemisto asioihin enemmän perehtyvälle.

Kriittisen pedagogiikan kysymyksiä 2

Maija Lanas, Hanna Niinistö, Juha Suoranta (toim.)

Kirjoittajat asettavat kysymyksensä poikkitieteellisesti luoden raikkaita näkemyksiä pedagogiikan kehitykseen ja nykytilaan. Aidossa freirelaisessä hengessä tuotettu opas-kirja kriittiseen pedagogiikkaan, jota voi suositella jokaiselle kasvatustieteiden ammattilaiselle. Filosofille tämä katsaus antaa hyvän poikkileikkauksen pyrkimyksiin poiketa luotuneista yhteiskunnallisista normeista. Kriittinen pedagogiikka tunnustaa yksilöiden eroavuudet ja oikeudet, mikä massiivisessa järjestelmässä on haittatekijä, mutta antaa mahdollisuuden oppijan omien henkilökohtaisten vahvuuksien löytämiseen.

Filosofian ”Oikeudenmukainen yhteiskunta” –luennot saivat minut miettimään oikeudenmukaisuuden ja yhteiskunnan käsitteitä. Heta Gyllingin mukaan yhteiskuntafilosofian kysymykset koskettavat inhimillisen vapauden rajoja, oikeudenmukaisuuden sisältöä sekä ihmisten keskinäisiä oikeuksia ja velvollisuuksia. Useat filosofit alkoivat viime vuosisadan loppupuoliskolla pohtimaan tasa-arvoa ja kansalaisyhteisyyttä sekä muita kiistanalaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä. (Gylling 2002, 437).

Mieleeni palautuu omasta historiastani kotikyläni Tornionjokilaaksossa 1950- ja -60 -luvulla. Aivan kuin se olisi minulle jonkinlainen ideaali yhteiskunnasta. Kyläyhteisömme lähes joka perheessä oli isot lapsijoukot ja maa- ja metsätalous elantona. Lapsilla oli leikkitovereita, kouluissa paljon oppilaita ja kylä kuhisi elämää. Sosiaalinen kanssakäyminen oli vilkasta, oli kaikenlaista osuustoimintaa, naapuriapua, yhteisiä urheiluharrastuksia, pistäytymistä naapurissa. Ei ollut kiirettä mutta työt tuli tehtyä. Äitini oli terveystyöntekijä ja perheemme asui terveystalolla. Isäni osti maatilan lähietäisyydeltä ollessani kymmenvuotias. Muistuu mieleeni – olin keran menossa äidin työhuoneeseen neuvolan puolelle. Siellä istui tuolilla vanha työmies Aukusti, äiti oli pesemässä hänen jalkojaan ja aikoi vielä leikata varpaankynnet sen jälkeen. Jostain syystä tapahtuma painui lähtemättömästi mieleeni; aistin siinä äidin humanisuuden ja hyväntahtoisuuden, joka ilmeni kaikessa muussakin hänen toiminnassaan. Enoni hommasi Aukustille, rehdistä ojanviejälle, itsenäisyyspäivän mitalin presidentiltä. Aukustin arkun äärellä äitini lausui Eino Leinon Hymyilevästä Apollosta kaksi säkeistöä – Työ raatajan riemulla palkitsee ja tekijän terveydellä...

Eräänä syksynä isäni otti metsätöihin kaveriksi jo vähän ikääntyneen kodittoman Pentin, joka sai vastineeksi täysihoidon meillä. Äiti teki hänelle joka ilta petin neuvolahuoneeseen ja hän aterioi ruokapöydässämme. Enoni lähietäisyydellä asui useita joilla ei ollut omaa saunaa. Siellä he kävivät enollani joka lauantai saunomassa. Tottahan elämässä oli säröjäkin, mutta ne ovat melkein painuneet unholaan.

Kuitenkin tuntuu siltä kuin se yhteiskunnan itseisarvoinen hyvä olisi näin jälkikäteen ajatellen ollut siellä aivan käsin kosketeltavaa. Tuntuu siltä, että ihmiset keskittyivät etupäässä eh-

dottomien perustarpeiden tyydyttämiseen, johon yhteiskunta osallistui ainakin ilmaisen kansakoulun/peruskoulun ja terveyden- ja sairaanhoidon sekä sosiaalihuollon saroilla. Kulutushysteria ei ollut vielä tarttunut ihmisiin eikä kaikista itsekkäistä haluista ollut vielä tullut perusteltuja tarpeita ja vaatimuksia yhteiskunnalle. Perustarpeiden lisäksi ihmisten sosiaalinen kanssakäyminen, toisista huolehtiminen, yhdessä tekeminen, yhteiset juhlahetket loivat sitä muuta lisäarvoa, itseisarvoa yhteiselämään, yhteiskuntaan, joka lisäsi ihmisten kokemusta elämän merkityksellisyydestä. Ihmiset jakoivat luonnostaan immateriaalisesti ”yhteisestä hyvästä” toisilleen tiedostamatta taustalla olevaa tasa-arvoajattelun peruseriaa. Uskoisin että ihmisten arvoperusta oli samantapainen useimmilla erilaisista poliittisista mielipiteistä huolimatta (useimmat taisivat olla maalaisliittolaisia tai kommunisteja). Koti, uskonto ja isänmaa olivat useimpien peruseriaa samalla kun elämään kuului luonnonläheisyys, teeskentely ja sosiaalisuus. Puoluekanta ja erilaiset uskonnolliset mielipiteet kyllä aiheuttivat jossain määrin jännitteitä ja erottelua ihmisten välille. Nämä erot eivät kuitenkaan olleet objektiivisia ja päteviä argumentteja tasa-arvoajattelua vastaan. Nämä erot eivät estäneet esimerkiksi talkootyötä tarvittaessa, esim. viljanpuinnissa jossa tarvittiin aina paljon työväkeä silloisilla työmenetelmillä. Yleinen inhimillisyyden, ihmisarvon kunnioitus oli ihmisillä luonnostaan.

Entisajan kyläyhteisön yhteishengessä ja toisten auttamisessa oli mielestäni myös kyse yhteisen hyvän edistämisestä hyveestä, ei palkinnosta. ”Hyvä antaa vähästäänkin, paha ei anna paljostaankaan” – sanoo vanha suomalainen sananlasku, mikä tuo esiin myös ihmisten persoonalliset piirteet ja moraaliset periaatteet. Toisten auttaminen koettiin hyväksi ja oikeaksi,

se oli itsessään arvokasta ja motivoivaa toimintaa, emotionaalisisymbolinen palkinto. Yleensä kyse oli epätäydellisestä velvollisuudesta toimia yhteiseksi hyväksi, mutta saattoipa joskus olla täydellistäkin velvollisuutta auttamiseen, koska yhteiskunnan turvaverkot ja instituutiot eivät olleet vielä niin kehittyneitä.

Tasa-arvo onkin yksi jako-oikeudenmukaisuuden taustalla vaikuttava peruseriaate. Tasa-arvoperiaatteen mukaan hyvä pitää jakaa tasan kaikkien kesken. Mielestäni tasa-arvoisuus tarkoittaa samaa kuin oikeudenmukaisuus, koska jos ajattelemme oikeudenmukaisuuden negaatiota, epäoikeudenmukaisuutta, siihen ei voi missään olosuhteissa liittyä tasa-arvoisuutta. Käytännön elämän tilanteissakin, epäoikeudenmukaisuuden kokemus syntyy usein juuri tilanteissa, joissa yksilö kokee joutuneensa epätasa-arvoisen kohtelun kohteeksi suhteessa muihin samassa asemassa oleviin. Tämä voi tapahtua yksilöiden välisissä suhteissa (vaikkapa esimies-alainen -suhteissa ja suhteissa muihin alaisiin) tai esimerkiksi yksilön kokemuksessa jotain instituutiota tai hallintopäätöksen sisältöä kohtaan. Erottelun periaate kehottaa kohtelemaan samanlaisia samalla tavalla ja erilaisia eri tavalla. Erottelun periaate ei ole silti ristiriidassa tasa-arvoperiaatteen kanssa, koska jos tasa-arvo vallitsee, ei olekaan erilaisia.

Tasa-arvo on myös reilun pelin eräs olennainen piirre. Luennoilla tarkasteltiin jako-oikeudenmukaisuutta eli hyvinvoinnin jakamisen oikeudenmukaisuutta John Rawlsin reilun pelin periaatteen (=menetelmä) pohjalta. Rawls esittää reilun pelin menetelmän moraali- ja oikeudenmukaisuusperiaatteiden valitsemiseksi. Tietämättömyyden verhon takaa tapahtuva moraali- ja oikeudenmukaisuusperiaatteiden valinta tarkoittaa Airaksisen mukaan universalisointia, teoretisointia. Jokainen ihminen valitsee yksin ja hyväksyy näin yhteiskuntajärjestyksen. Rawlsin mukaan oikea valintatapa johtaa vapautta ja hyvinvointia korostavien periaatteiden noudattamiseen. (Airaksinen 1987, 204-222).

Nämä periaatteet löytyvät myös Suomen perustuslaista, jonka 1.2 §:n mukaan valtiosääntö (perustuslain 1 §) turvaa ihmisarvon loukkaa-

mattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Perustuslain 2 luvusta löytyvät perusoikeudet kuten yhdenvertaisuus, oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, yksityiselämän suoja, uskonnon ja omantunnon vapaus, sananvapaus ja julkisuus ym. oikeudet. Rawls pitää osallistumisen periaatetta prosessina, jolla reiluksi peliksi käsitetyn oikeudenmukaisuuden tarpeelliset yhteiset periaatteet tasa-arvoisen lähtöasetelman näkökulmasta siirretään perustuslakiin, joka korkeimmanasteisena yhteiskunnan säännöstönä määrää sääntöjen asettamisesta (Rawls 1971, 132).

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry:n julkaisussa "Perusturvan pulmat ja uudistamisen vaihtoehdot" kannetaan huolta erityisesti perus- ja vähimmäisturvasta, jonka taso on jäänyt ja jää edelleen jatkuvasti jälkeen yleisestä ansiotason kehityksestä. "Voidaan myös kysyä, toteutuvatko näiden ihmisten perusoikeudet enää. Lamaa edeltävinä vuosina talouskasvusta osa käytettiin huono-osaisten aseman parantamiseen ja elintasoerojen kaventamiseen. Nyt olisi jo aika kääntää suuntaa ja huolehtia siitä, että ketään ei jätetä Suomessa pysyvästi ahdistoon ja osattomaksi yhteiskunnassa yleisesti olevasta hyvinvoinnista." Julkaisun lopussa todetaankin, että kirjalla halutaan myös synnyttää poliittista arvokeskustelua kansalaisten perusturvasta (Särkelä & Eronen s. 45, 190). Voikin kysyä onko Rawlsin perusteesi "kaikki eriarvoisuus on voitava oikeuttaa osoittamalla sen kohentavan yhteiskunnan kovaosaisimman ryhmän asemaa" enää Suomessa kunniassa. Eräässä radion kontaktiohjelmassa kuuntelija Aune Mänttari totesi 12.10., että ei ole olemassa syrjäytyneitä, vaan syrjäytettyjä, aina on joku muu joka syrjäyttää. Jos olisi yhteistä halua huolehtia, ei syrjäytettäisi ketään. Tasa-arvoista yhteisen hyvän jakamista vaikeuttaa hänen mielestään ihmisten itsekkyyys.

Tasa-arvoperiaate voi kuitenkin olla ongelmallinenkin. Sekin voi johtaa liian suureen eriarvoistumiseen ja estää yhteiskunnan kasvua. Yhteiskunnassa on olemassa tietty määrä itseisarvoista hyvää, jota yhteiskunta pyrkii lisäämään. Motivaatioperiaatteen mukaan mitä enemmän yksilö tuottaa hyvää lisää yhteiskunnalle, sitä enemmän hän saa sitä myös itselleen.

Yhteiskunnassa osa ihmisistä ponnistelee ja yrittää kovasti tuottaa lisää investointeja ja kaikenlaista pääomaa, osa taas ei tee mitään vaan on niin sanottuja vapaamatkustajia, free ridereita. Jos A tuottaa enemmän kuin B, A myös saa itselleen enemmän kuin B. Rawlsin mukaan ilman motivaatioperiaatetta kaikki ovat vapaamatkustajia. Tämä on syvälinen yhteiskuntapoliittinen ongelma; miksi maksaa jos saa hyödyn muutenkin. Pitäisi saada B:kin ponnistelemaan. Ja jos B saa kaiken ilmaiseksi, lakkaako A:kin ponnistelemasta?

Näistä syistä ihmisen sallitaan ponnistelemaan omaksi hyväkseen, koska egoistiset intressit ohjautuvat yhteiskunnan hyväksi. Liberalistisen talouspolitiikan mukaan kun ryhmä A tavoittelee omaa etuaan, Smithin ”näkyvät käsi, invisible hand” vaikuttaa niin, että kun kaikki ponnistelevat omaksi edukseen, se maksimoi yhteisen hyvän ja motivoi yritteliästä jatkamaan. Redistributiivisessa liberalismissa alkutilan tasa-arvossa kaikki lähtevät liikkeelle samalta viivalta samoin oletuksin ja lähtökohdin. Esimerkiksi kaikilla on yhtäläinen mahdollisuus saada koulutusta ja pyrkiä työelämään. Onko sitten niin, että paremmat tienaavat paremmin, huonommat huonommin? Usein kyse on ihmisten omista valinnoista, usein taas sattumalla on sormensa pelissä esimerkiksi uran valinnassa. Lopputilan tasa-arvossa tuloeroja pitää pyrkiä tasaamaan. Redistribuution ideaan kuuluvat juuri turvaverkot, yleiset ja yhtäläiset palvelut sekä tulonsiirrot ja tulontasaus. Tuloerot motivoivat ihmisiä ponnistelemaan, tuotannollinen panos on maksimissaan. Tulonsiirroilla, lähinnä verotuksella pyritään turvaamaan yhteiskunnan toimivuus ennen kaikkea sosiaalipolitiikan sektorilla. On huolehdittava, että tulonsiirrot (verotus) eivät ole liian suuria, koska saattavat viedä motivaation tulonsaajilta.

Mielestäni liberalistisen talouspolitiikan periaate yhteiskunnan hyvän lisääntymisestä yritteliäisyyden myötä pitää paikkansa. Jos ajatellaan vaikkapa yksittäistä yritystä, se ei voi toimia yksin, vaan sillä on aina useita sidosryhmiä: asiakkaita, alihankkijoita, rahoittajia, työntekijöitä, viranomaisia ja erilaisia yhteistyötahoja. Näin samalla kun yrityksen omistaja koettaa maksimoida omaa tuottoaan yrityksestään ja saa samalla henkistäkin palkintoa ja motivaatio-

ta yritteliäisyydestään ja menestyksestään, yritys levittää työtä ja toimeentuloa, hyvinvointia hyvinkin laajalle yhteiskunnassa. Lukuisat yrityskaupat ja toimintojen alasajot Suomesta ja siirtäminen ulkomaille osoittavat mielestäni kuitenkin usein piittaamattomuutta muista sidosryhmistä omistajien voiton maksimoinnin kustannuksella.

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry:n julkaisussa ”Perusturvan pulmat ja uudistamisen vaihtoehdot” (s. 13) todetaan, että moraaliset ja poliittiset käsitykset oikeudenmukaisuudesta ja yhteiskuntapolitiikan tavoitteista muuttuvat yhteiskunnallisten muutosten myötä. Suomi on muuttunut viime vuosien aikana kilpailukyky-yhteiskunnaksi. Arvojen koventuminen viittaa hyvinvointivaltion eetoksen muuttumiseen. Tähän liittyy siirtymä kollektiivisesta turvasta kohti valinnanvapautta, yksilöllistä ja yksityistä varautumista, oman edun maksimointia ja omaa vastuuta, jolloin huonosti pärjääville ei välttämättä riitä aina ymmärrystä. (Julkunen 2006a, s. 14).

Moraaliset käsitykset esimerkiksi jako-oikeudenmukaisuudesta vaihtelevat Airaksisen mukaan siten, että vasemmisto kannattaa enemmän tasa-arvoperiaatetta ja tarveperusteisuutta jako-oikeudenmukaisuudessa ja pyrkii minimoimaan ansioperiaatetta, kun taas oikeisto pyrkii maksimoimaan ansioperiaatteen hyvinvoinnin jakamisessa. Kuitenkin suomalaisesta yhteiskunnasta löytyy kaikkia luennoilla käsiteltyjä jako-oikeuden periaatteita. Tuoreen Kellan mielipidetutkimuksen mukaan kaikki vastaajat pitivät tuloeroja liian suurina ikään, tulo- luokkaan tai puolueluokkaan katsomatta. Kaikista vastaajista selvästi yli puolet oli valmiita korottamaan verotusta, jos he tietävät rahojen menevän terveystalvelujen parantamiseen, koulutukseen tai eläketurvaan. (Suosalmi 2007, 8).

Kyllä silti voin yhtyä Julkunen ja muiden kirjoittajien huoleen tuloerojen kasvusta ja huonosti pärjäävien, kuten pitkäaikaistyöttömien ja muiden heikosti ansaitsevien perustoimeentulon riittävydestä. Onko käynyt niin kuin Rawls kirjoittaa kirjassaan, että vähempiosaisilla ei ole riittävästi edustajia asioitaan ajamassa eduskunnassa. ”Osallistumisperiaatteen suo-

jaamat vapaudet menettävät suuren osan arvostaan siinä tapauksessa, että ne joilla on enemmän yksityisiä varoja, voivat tätä etua hyväksi käyttäen saada valvontaansa julkisen keskustelun kulun. Näin syntynyt eriarvoisuushan voi päästää parempiosaiset vaikuttamaan suhteetoman paljon lainsäädännön kehittämiseen. On pelättävissä, että he pitkän päälle saavat selvän yliotteen ratkaistaessa yhteiskunnallisia kysymyksiä, ainakin tapauksissa joissa he tavallisesti ovat yhtä mieltä keskenään, toisin sanoen asioissa, jotka tukevat heidän etuoikeutettuja olosuhteitaan.” (Rawls 1971, 134).

Entä mitä kuuluu nyt ideaalilleni, entiselle kotikylälleni, joka on jo kauan kuulunut Tornion kaupunkiin? Terveydenhoitaja ei ole asunut kotikylällä äitini kuoleman jälkeen, joten samanlaista turvallisuudentunnetta terveyden- ja sairaanhoidon saralla siellä ei ole kuin oli 30 vuotta sitten. Eräänä suurena ansiona siellä tuntuu nyt olevan kotipaikka eli se, että asuu kaupungin keskustassa eikä ”syrjäkylällä” noin kahdenkymmenen kilometrin päässä. Kaupungin keskustan ulkopuolella asuminen aiheuttaa vain kustannuksia keskustassa asuvien päättäjäien mielestä ja on jopa johtanut mietintään, annetaanko enää rakennuslupaakaan moiseen paikkaan. Kuitenkin kotikyläläisten yhteishenki on viime vuosien aikana alkanut uudelleen vahvistua ehkä vastareaktionä yleiseen kasvukeskuspolitiikkaan ja paikallispolitiikointiin. Urheilukenttää on saneerattu ja se vetää edelleen kaikenikäisiä erilaisiin liikuntaharrastuksiin. Kyläjuhla runsaine osallistujamäärineen on järjestetty jo parina kolmena kesänä. Siellä on muisteltu menneitä ja esitelty kylän nykyajan kuulumisia, elinkeinoja ja ihmisiä, pidetty kohottavia puheita, valettu uskoa tulevaisuuteen. Uskoisin että kuitenkin pohjimmiltaan kotikylällä ja –kaupungissa, perusarvot ovat pysyneet samoina. Aika ajoin esiintyy enemmän itsekkyyttä ja poliittista riitelyäkin, mutta kun kohu laantuu, tarkistetaan missä mennään ja koetetaan toimia kaikkien parhaaksi mahdollisimman oikeudenmukaisesti

(toivottavasti!). Tällainen yhteisöllisen toiminnan viriäminen ja gallupkyselyjen ja mielipidekirjoitusten sisällöt ja huolet osoittavat mielestäni sitä, että arvot eivät ole suinkaan kaikilla koventuneet Suomenmaassa.

Lähteet:

Airaksinen, Timo, *Luennot Oikeudenmukainen yhteiskunta*. 24.-25.9.2007 Lapin Yliopisto.

Airaksinen, Timo, *Moraalifilosofia*. Juva 1987.

Gylling, Heta Aleksandra, *YKSILÖ VAI YHTEISÖ – 1990-luvun loppupuolen angloamerikkalaisen yhteiskuntafilosofian kiistakysymys*, Teoksessa Niiniluoto Ilkka ja Esa Saarinen (toim.) *Nykyajan filosofia*. Juva 2002.

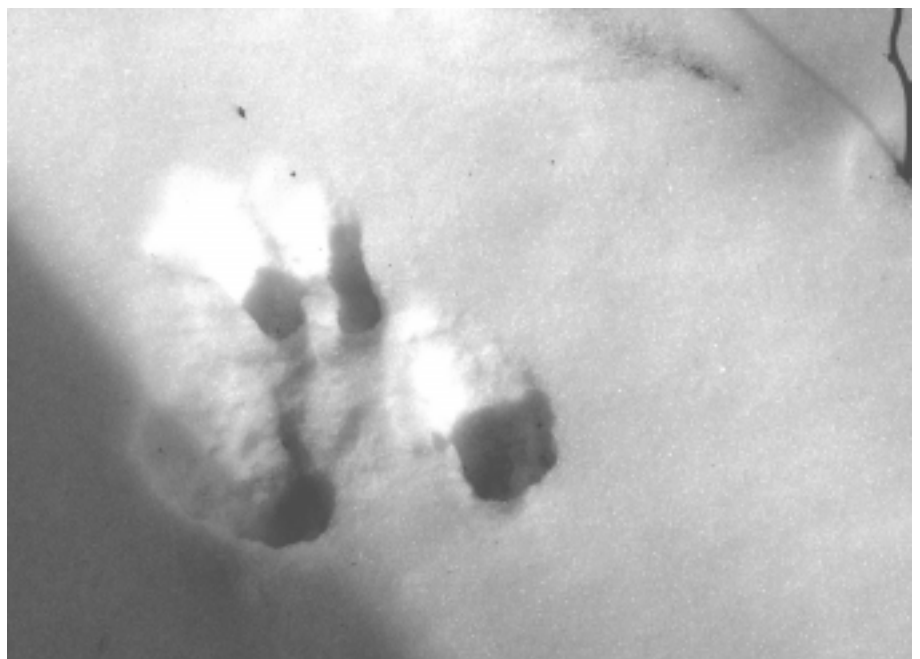
Eduskunnan kanslia, *Suomen Perustuslaki*, Vammala 2000.

Julkunen Raija, *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*, 2006a, teoksessa Riitta Särkelä ja Anne Eronen (toim.), *Perusturvan pulmat ja uudistamisen vaihtoehdot*. Helsinki 2007.

Rawls, John 1971. *Oikeudenmukaisuusteoria*. suom. Terho Pursiainen 1987.

Suosalmi Sinikka, ”Palkkaerot liian suuria”, *Lapin Kansa* 9.10.2007 s. 8.

Särkelä Riitta ja Anne Eronen (toim.), *Perusturvan pulmat ja uudistamisen vaihtoehdot*. Helsinki 2007.

Jonathan Littell: Hyväntahtoiset. WSOY 2008. Ranskankielisestä alkuteoksesta suomentanut Ville Keynäs.
2. painos • SID ISBN: 978-951-0-33098-2 878 s.

Jonathan Littell on kirjoittanut paljon keskustelua herättäneen kirjan. Kirja on SD-upseeri Max Auen kuvitteelliset muistelmat. SD eli Sicherheitsdienst oli Natsi-Saksan SS:n tiedustelupalvelu. Romaani kuvaa SS-joukkojen toimintaa operaatio Barbarossan selustassa sen jälkeen kun Natsi-Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon kesäkuussa 1941. Tavoitteena oli juutalaisten hävittäminen kokonaan ja sen lisäksi vähintään 30 miljoonan slaavin eliminointi.

Filosofisesti kirjan tekee kiintoisaksi päähenkilön väite, että kaikki tai ainakin melkein kaikki olisivat toimineet vastaavissa tilanteissa samalla tavoin kuin SS. SS-miehet murhasivat kylmäverisesti juutalaisia, bolsevikkeja, slaaveja ja mustalaisia, koska Führer Himmlerin kautta oli niin määrännyt.

Murhaaminen tapahtui ensin ampumalla suuria määriä ihmisiä. Mieleton tappaminen kulutti SS-miesten hermoja ja psyykettä. SS-upseerit alkoivatkin ”jalostaa”. Tappavat kerättiin ensin yhteen sillä varjolla, että heidät kuljetettaisiin pois. Logistiikka suunniteltiin siten, että uhrit ymmärsivät vasta noin kymmenen minuuttia ennen itse ampumista mikä heitä odotti. Jotkut SS-upseereista yrittivät kitkeä turhaa väkivaltaa, ja tappajien joukossa olleita sadisteja yritettiin hillitä. Suurin osa tappajista oli kuitenkin tavallisia saksalaisia, kunnan kansalaisia, varmaan hyviä perheenisiä, jotka ymmärsivät vain tekevänsä velvollisuutensa. ”Raskaaksi työksi” havaitun ampumisen rinnalle kehitettiin kaasulla tappaminen ja polttouunit.

SS-miesten moraalista dilemmaa kirjailija on kuvannut kohtalon filosofian avulla. Isänmaallisten ja kunniallisten kansalaisten kohtalona oli joutua historialliseen tilanteeseen, jossa yhtäällä SS-miesten ja -upseerien velvollisuus ja halu totella määräyksiä ja toisaalla mieleton tuhoamissuunnitelma kohtasivat.

Ennen Barbarossa-operaatiota Hitler piti kuuluisan ns. komissaaripuheensa, jossa hän totesi että sota Neuvostoliittoa vastaan on erilainen kuin kaikki aikaisemmat sodat. Vihollista kohtaan ei saanut osoittaa sääliä, koska slaavit ja varsinkin juutalaiset olivat alihmisiä ”Untermenschen”.

Puheessaan tuhoamistyötä johtaville Himmler lupasi Führerin kanssa ottaa vastuun tapahtumista. Juutalaisten joukkomurhaa perusteltiin siten, että se oli tarpeellinen, koska juutalaisbolsevismi haluttiin juuria kokonaan pois maailmasta. Bolsevismin hävittäminen vaati juutalaisten tuhoamista, koska juutalaiset olivat potentiaalisia bolsevikkijohtajia.

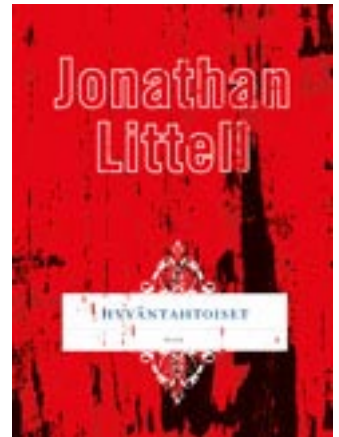
Aue ei kuitenkaan tottele sokeasti, vaan hän myöntää tehneensä tietoisesti sen mitä teki. Auen mielestä tuhoaminen oli tarpeellista niin epämiellyttävää kuin se olikin. Auen mukaan käsitys ylikansallisesta oikeudesta oli juutalaisbolsevistinen myytti. Saksalaisille ainoa lain lähde oli kansa, jonka kollektiivinen tahto ilmeni Führerissä. Johtajaperiaate tarkoitti sitä, että toimitaan tavalla, jonka Führer hyväksyisi jos tietäisi toiminnasta.

Aue on sivistynyt mies; lakitieteen tohtori, kirjallisuudesta, filosofiasta ja musiikista kiinnostunut älykkö - ja biseksuaali. Romaanin tapahtumavirrassa esiintyvät rinnakkain sekä sepitteelliset että todelliset henkilöt.

Sokea auktoriteettiushko

Miksi tavalliset saksalaiset syylistyivät rintaman selustassa joukkomurhiin ja sotarikoksiin? Natsien antisemitistinen ideologia on kaiken taustalla, mutta muita selityksiä tarvitaan. Yksi syy oli ryhmäpaine. On helpompaa antaa ryhmän viedä mukanaan kuin tehdä omia moraalisia valintoja.

Toinen syy oli auktoriteettiushko, tappajat tottelivat pääsääntöisesti vain määräyksiä. Amerikkalaisessa tutkimuksessa on testattu yksilöiden kykyä ja halua vastustaa auktoriteettia. Koeasetelma lavastettiin oppimistapahtumaksi. Koehenkilöt saivat ulkopuolelta ohjeita, joiden mukaan heidän tuli aiheuttaa yhä voimakkaampia sähköiskuja uhreille. Koehenkilöt eivät

tien-
neet,
että
u h-
r i t
o l i
v a t
näy-
teli-
jöi-
t ä ,
jot-

ka vastasivat voimistuvilla tuskan huudoilla. Huomattava osa koehenkilöistä totteli niin pitkälle, että he olisivat aiheuttaneet lähes sietämätöntä kipua uhreille.

Ihmisillä on taipumus sopeutua annettuihin rooleihin. Eräässä tutkimuksessa joukko koehenkilöitä jaettiin sattumanvaraisesti vankeihin ja vartijoihin. Pian huomattiin, että koehenkilöt alkoivat sisäistää roolinsa. Vartijat mm. alkoivat käyttää yhä kovempia otteita saadakseen vangit tottelemaan.

Kirjassa ei tuoda esille 1800-luvun lopun ja 1900-alun irrationaalista elämänfilosofiaa. Georg Lukács totesi aikoinaan, että tuo elämänfilosofia oli omalta osaltaan taasoittamassa tietä fasismiin ja natsismiin synnylle. Sen sijaan Aue siteeraa jo muistelmien alussa Marxia: aivan kuten työläinen vieraantuu työnsä tuloksista, kansanmurhan suorittajat ovat vieraantuneet toimintansa seurauksista.

Tuhoamisessa ampuja oli vain viimeinen lenkki pitkässä ketjussa ja sattumalta paikalla. Kuka lopulta on vastuussa, jos kaikki suorittavat vain oman tehtävänsä ja noudattavat määräyksiä? Führer itse oli ilmoittanut ottavansa täyden vastuun. Jäikö silloin suorittajille ja määräyksen toimeenpanijoille mitään vastuuta kannettavaksi ja syyllistyvätkö he mihinkään rikokseen? Hannah Arendtin kuvaamassa kuuluisassa Jerusalemin oikeudenkäynnissä kirjoituspöytämurhaaja Adolf Eichmann väitti vain tehneensä velvollisuutensa ja yritti väistää vastuunsa.

Erich Frommin mukaan fasismiin ja natsismiin mahdollistivat ihmisen sietämätön halu paeta vapautta. Olemme helpottuneita jonkun luvatta ottaa vapauden ja sitä kautta vastuun raskaan taakan pois harteiltamme. Kansallissosialismi ilmenekin uskonnonomaisena oppina. Vieraillessaan 1930-luvulla kolmannen valtakunnan vieraana Olavi Paavolainen nimesi kansallissosialismin ensimmäiseksi Euroopassa syntyneeksi uskonnoksi. Tätä puolta olisi voinut kirjassa tuoda enemmän esille, sillä kansallissosialismi ei ollut vain poliittinen aate, vaan uskontoon verrattava totaalinen maailmankatsomus.

Kiintoisalla tavalla Littellin kuvaakin myös sitä suurempaa kuviota, joka yksittäisten toimijoiden näkökulmasta voidaan ymmärtää kohtalona. Kyse oli Hitlerin uhkapelistä, kaikki tai ei mitään -politiikasta, jossa tavoitteena oli maailmanherrsä ja panoksena koko kansakunnan elämä ja tulevaisuus. Jotta johtavat natsit eivät alkaisi missään vaiheessa epäriidä, heidät sitoutettiin joukkotuhon avulla uhkapeliin. Näin johtajat tajusivat että valitulta tieltä ei

ole paluuta. Säälimättömään sodankäyntiin ja joukkotuhon osallistuneet ymmärsivät, että heillä ei enää ole mahdollisuutta livetä Hitlerin rinnalta pelastaakseen oman nahkansa, vaikka he olisivat alkaneet epäillä yliihmissoppia ja sen käytännön sovelluksia.

Palkintoja ja kritiikkiä

Ranskassa Littellin kirja on kerännyt palkintoja ja saanut ylistäviä arvosteluja. Saksassa kritiikki on ollut kirpeämpää. Kriitikot ovat syyttäneet teosta mm. siitä, että siinä ei ole mitään uutta. Suomeksikin on ilmestynyt Christopher Browningin erinomainen kirja -Aivan tavallisia rivimiehiä: 101. reservipoliisipataljoona ja "lopullinen ratkaisu" Puolassa-, joka tieteelliseen historiantutkimukseen perustuen kuvaa samoja tapahtumia Saksan itärintamalla.

Littellin kuvaamista historian todellisista henkilöistä yksi kiintoisimmista on SS-upseeri Otto Ohlendorf, joka teoretisoi Saksan mahdollista kehitystä johtajavaltaisesta järjestelmästä aitoon kansalliseen ja sosialistiseen järjestelmään. Älykkönä pidetty Ohlendorf on jäänyt arvoitukseksi historiantutkijoille. Sodan jälkeen Nürnbergin oikeudenkäynneissä Otto Ohlendorf todettiin olevan vastuussa Kaukasuksella murhatuista 90 000 juutalaisesta ja bolshevikista.

Tärkeää on tietenkin pohtia sitä, ketkä vastaavissa tilanteissa olisivat ne harvat, jotka eivät olisi olleet "kaikki tai lähes kaikki" vaan olisivat toimineet eri tavalla kuin murhaajat. Keitä nämä ovat, jotka uskaltaisivat vastustaa pahan kutsua ja ryhmän painetta? Romaanin sanomaksi voidaan ymmärtää mm. Herbert Marcuselta peräisin oleva ajatus, että toimiessamme vain tekniikan ja tilastoinnin ehdoilla olemme irtautuneet eettisestä ajattelusta ja luomme pohjaa totalitarismille. Istuessamme virastoissamme ja tehdessämme normaaleja jokapäiväisiä askareitamme saatamme mekin olla joskus mukana kansanmurhan toteuttamisessa. Suorittajaporras vain sijaitsee tällä kertaa jossakin meistä vähän kauempana.

Romaani imaisee mukaansa, vaikka jatkuva tappamisen raportointi aiheuttaa tietenkin myös pahoinvointia. Kaiken aikaa oksentaminen, ulostaminen, ulosteet, ripuli, ummetus ja pieru ovat keskeisesti esillä. Tämän symboliikan ymmärtäminen ei tietenkään vaadi kovin suuria tietoja syvyyspsykologiasta.

Mielestäni Littellin kirja ei kuitenkaan tyydy menneiden tapahtumien "kuvitamiseen" kuten historialliset romaanit joskus tekevät, vaan antaa näynomaisen mahdollisuuden seurata SS-upseerin sielunelämää.

AGON toimii ja toimittaa

Viime vuosi oli AGONin toiminnassa vilkasta lähifiilosofiaa. Järjestimme Rovaniemellä useita keskustelutilaisuuksia niin ikuisista kuin ajankohtaisistakin aiheista. Tavoitimme kuulijoita ja ennen kaikkea keskustelijoita hyvin. AGON jatkaa samaa toimintaa edelleen Sokrateen velvoittavissa sandaalin jäljissä.

Lehdestä ilmestyi kolme numeroa, joista syksyllä suuri kaksoisnumero. Pääteemat olivat uusliberalismi, musiikin filosofia ja ympäristön filosofia. Seuraava teema kesäkuun numerossa on politiikan filosofia. Poliitiikka - yhteisten asioiden hoitaminen. Teema sisältää näkemyksiä historiasta tulevaisuuteen.

Haluatko osallistua AGON -lehden tekoon? Voit tehdä haastatteluja filosofisessa hengessä, tai kirjoittaa omia ajatuksiasi ajan ilmiöistä. Muista myös mahdollisuus kirjoittaa nimimerkin suojassa.

Aineiston tulee olla AGONin toimituksessa 15.5.2009 mennessä sähköpostilla niilo.nikkonen@nic.fi.

AGON 21 SISÄLTÄÄ MM:

AJAN FILOSOFIAA - TUNNUSTUKSIA JA FRAGMENTTEJA
RAINER SALOSENSAARI S. 4

ANGELS FEAR - MITÄ ENKELIT PELKÄÄVÄT
JUHANI NISKANEN S. 6

NYKYKUVATAITEEN JA YHTEISKUNNAN VÄLISISTÄ SÄIKEISTÄ
KALLE LAMPELA S. 8

JAKO-OIKEUDENMUKAISUUDEN TARKASTELUA POHJOIS-SUOMALAISEN KYLÄYHTEISÖN KANNALTA
HELENA LÄÄKKÖ S. 14

KIRJAESITTELYSSÄ MM JONATHAN LITTELL HYVÄNTAHTOISET
SAMI R. STEEN S. 18